

ŚWIAT BIZANCJUM

TOM 3

BIZANCJUM I JEGO SĄSIEDZI 1204-1453

Praca zbiorowa pod redakcją
Céceile Morrisson

Przekład
Andrzej Graboń

Wydawnictwo WAM
Kraków 2013

Spis treści

WSTĘP	5
-------------	---

Część pierwsza

ROZPAD I UPADEK CESARSTWA BIZANTYŃSKIEGO

Rozdział pierwszy

CZWARTA WYPRAWA KRZYŻOWA

I NOWA ORGANIZACJA POLITYCZNA (1204–1258)

(<i>Cécile Morrisson</i>)	11
-----------------------------------	----

Rozbicie cesarstwa i powstanie państw sukcesorów (1204–1230)	12
--	----

Rosnąca potęga cesarstwa nikejskiego (1230–1259)	17
--	----

Rozdział drugi

RESTAURACJA CESARSTWA BIZANTYŃSKIEGO (1258–1341)

(<i>Angeliki Laiou i Cécile Morrisson</i>)	21
--	----

Odbicie Konstantynopola	21
-------------------------------	----

Cesarstwo pod panowaniem trzech pierwszych Paleologów (1261–1341) ..	23
--	----

Stosunki z Genuą i Wenecją	30
----------------------------------	----

Panowanie Michała VIII	31
------------------------------	----

Panowanie Andronika II i Andronika III	33
--	----

Pierwsza wojna domowa: rywalizacja rodów (1321–1328)	34
--	----

Tymczasowa odbudowa za panowania Andronika III (1328–1341)	35
--	----

Rozdział trzeci

OD ZAGROŻENIA SERBSKIEGO DO PODBIĆCIA PRZEZ TURKÓW

(1341–1453) (<i>Angeliki Laiou i Cécile Morrisson</i>)	39
--	----

Wielka wojna domowa 1341–1347	39
-------------------------------------	----

Panowanie Jana VI Kantakuzena (1347–1354)	45
---	----

Rozbicie państwa i spory dynastyczne (1354–1394)	51
--	----

Panowanie Jana V (1354–1391)	51
------------------------------------	----

Pierwsze lata panowania Manuela II (1391–1394)	58
--	----

Pierwsze oblężenie Konstantynopola (1394–1402) i poszukiwanie pomocy na Zachodzie	60
--	----

Okres pokoju (1402–1421): ostatnie wytnienie	62
--	----

Polityka wewnętrzna i finansowa Manuela II	64
Manuel II i Morea	65
Dyplomacja: Bizancjum a Turcy	67
Stosunki z zachodnią Europą	68
Koniec okresu pokoju i rozsądku (1421–1425). Ostatnie lata Manuela II . .	69
Jan VIII i Unia Kościołów (1425–1448)	72
Panowanie ostatniego cesarza i upadek Konstantynopola (1448–1453) . .	75
Epilog. Koniec świata bizantyńskiego	78

Część druga

STRUKTURY ŚWIATA EGEJSKIEGO

Rozdział czwarty	
LUDNOŚĆ I ROZWÓJ DEMOGRAFICZNY (<i>Jacques Lefort</i>)	83
Skład ludności	83
Rozwój demograficzny	86
Gęstość zaludnienia i liczba ludności	86
Utrzymywanie się rozwoju demograficznego	
(XIII wiek i pierwsza połowa XIV wieku)	86
Zmniejszony wzrost demograficzny (druga połowa XIV wieku)	87
Stopniowa zmiana trendu w XV wieku	89
Rozdział piąty	
GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO WSI (<i>Jacques Lefort</i>)	91
Warunki ogólne	91
Produkcja	94
Azja Mniejsza	94
Tracja i Macedonia	94
Tesalia i Epir	95
Morea	95
Organizacja produkcji	96
Przychody i inwestycje	102
Dezintegracja gospodarki rolnej	105
Rozdział szósty	
GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO MIAST (<i>Angeliki Laiou</i>)	107
Gospodarka miejska w okresie ekspansji	107
Konstantynopol pod okupacją łacińską	109
Cesarstwo nikejskie	111
Epoka Paleologów	112
Ogólny zarys gospodarki miast	112

Ewolucja popytu	113
Ewolucja produkcji	114
Handel na wielką skalę i zajmujący się nim kupcy	117
Handel detaliczny i cechy	118
Formy kredytów	120
Formy inwestowania i inwestorzy	121
Kobiety	122
Kupcy	122
Bankierzy i dostawcy usług	125
Monembazja, miasto handlowe	127
Wniosek	127
Rozdział siódmy	
HANDEL MIĘDZYNARODOWY (<i>Michel Balard</i>)	129
Kupcy zachodni	130
Drogi, produkty i koniunktura	133

Część trzecia

CHARAKTERYSTYKA CESARSTWA GRECKIEGO

Rozdział ósmy	
KONSTANTYNOPOL POD PANOWANIEM PALEOLOGÓW	
(<i>Angeliki Laiou</i>)	145
Wygląd zewnętrzny miasta	145
Zaludnienie i społeczeństwo	153
Administracja miasta	156
Konstantynopol a państwo	157
Rozdział dziewiąty	
CESARZ, ADMINISTRACJA I KLASY RZĄDZĄCE	
(<i>Cécile Morrisson</i>)	159
Ideał cesarstwa	159
Legitymizacja cesarza i jego wstąpienie na tron: obwołanie i koronacja	161
Sukcesja cesarska: rzeczywiste ustanowienie zasady dynastycznej	162
Władza cesarska: administracja	163
Nikea	163
Administracja pod panowaniem Paleologów: personalizacja	
i decentralizacja	164
Administracja prowincjonalna	165
Apanaże	166
Klasy rządzące, arystokracja	167

Autonomia miast i korporacji miejskich	169
Podatkowość: zasady, praktyka i krytyka	170
Opodatkowanie ziemi	170
Królewskie przywileje	172
Podatki pośrednie	172
Wielkość obciążeń podatkowych: pobór i wyłączenia	172
Cesarski i kościelny wymiar sprawiedliwości	173
Cesarski wymiar sprawiedliwości i instytucja „sędziów generalnych” ..	173
Rola kościelnego wymiaru sprawiedliwości	174
Wniosek: ograniczenia władzy cesarskiej	175

Rozdział dziesiąty

ARMIA, MARYNARKA I STOSUNKI ZEWNĘTRZNE

(<i>Cécile Morrisson</i>)	177
Armia i marynarka	177
Armia i flota cesarstwa nikejskiego	178
Armia lądowa	178
<i>Pronoia</i>	179
Marynarka	179
Armia i flota pod panowaniem pierwszych Paleologów	180
Flota	181
Siły lądowe	182
Stan osobowy i koszty jego utrzymania	184
<i>Pronoia</i>	185
Kompanie żołnierzy	187
Uzbrojenie, umocnienia	187
Armia w ostatnim stuleciu istnienia cesarstwa	189
Konfiskaty ziem	190
Rola miejskich milicji: służba w straży	191
Dyplomacja	192

Rozdział jedenasty

PIENIĄDZ I FINANSE W ŚWIECIE BIZANTYŃSKIM (1204–1453)

(<i>Cécile Morrisson</i>)	197
Koniec ery złota w Bizancjum	198
Ogólny zarys systemu monetarnego	198
Dewaluacja hyperpyrona	200
Kryzys finansowy	201
Przejście na srebro	202
Organizacja bicia pieniądza	203
<i>Mennice bizantyńskie i bizantyńska tradycja</i>	203
<i>Pozostałe mennice</i>	205

<i>Administrowanie pieniądzem i przejście ze sfery publicznej do prywatnej</i> . .	206
<i>Bicie monet jako źródło dochodów. Znaki mennicze i mutacje</i>	207
Konsekwencje podziału na emisje pieniądza	208
Pojawienie się mennic „narodowych”	208
<i>Mennice tradycji bizantyńskiej (pierwsza połowa XIII wieku):</i>	
<i>potwierdzenie tożsamości</i>	208
<i>Stopniowe odchodzenie od modelu bizantyńskiego</i>	209
<i>„Kolonialne” mennice Romanii</i>	211
Otwarty i zakrojony na szeroką skalę obieg pieniądza	213
<i>Płatności bezgotówkowe: sztabki i weksle</i>	213
<i>Przenikanie monet zagranicznych</i>	215
<i>Monety o niewielkiej wartości</i>	217
<i>Przestrzenie obiegu</i>	218
Wnioski	221
 Rozdział dwunasty	
KOŚCIÓŁ (<i>Marie-Hélène Congourdeau</i>)	223
Cesarz i patriarcha	223
<i>Nikea: obiektywne przymierze cesarstwa i Kościoła</i>	223
<i>Okres panowania Paleologów</i>	225
<i>Ciągłość modelu cesarskiego</i>	225
<i>Wprowadzenie nowego modelu w życie</i>	226
<i>W stronę emancypacji Kościoła</i>	228
Patriarcha i Kościół	229
<i>Ciągłość instytucji</i>	229
<i>Patriarchat i archontowie patriarchatu</i>	229
<i>Synod</i>	230
<i>Diecezje</i>	231
<i>Monastery</i>	232
<i>Rozwój</i>	233
<i>Monachizacja patriarchatu</i>	233
<i>Reforma patriarchatu</i>	234
<i>Problemy powstające w wyniku kryzysu cesarstwa</i>	236
Stosunki z Kościołem łacińskim	242
<i>Wyzwanie związane z powstawaniem równoległych hierarchii łacińskich</i>	242
<i>Polemika</i>	244
<i>Tematy sporów</i>	244
<i>Strony konfliktu</i>	245
<i>Starania o doprowadzenie do unii i ich niepowodzenie</i>	246
<i>W okresie cesarstwa nikejskiego</i>	247
<i>Sobór lyoński</i>	247
<i>Od Lyonu do Florencji</i>	248
<i>Sobór florencki i jego konsekwencje</i>	249

Rozdział trzynasty

ARCHITEKTURA I DZIEŁA SZTUKI:

SZTUKA W PRZESTRZENI KULTURALNEJ BIZANCJUM

(Ivana Jectić i Jean-Michel Spieser) 253

Wprowadzenie 253

Architektura i malarstwo monumentalne 255

Architektura 255

Malarstwo ścienne 260

Inne gałęzie twórczości artystycznej 269

Rękopisy iluminowane 269

Przedmioty liturgiczne i ikony 270

Bizancjum i jego sąsiedzi 272

Wnioski 274

Rozdział czternasty

ŻYCIE UMYSŁOWE (*Brigitte Mondrain*) 277

Nauczanie 278

Książki i czytelnicy 282

Kim są intelektualisci? 286

Korespondencja 288

Literatura w języku miejscowym 291

Odczytywanie i wydawanie tekstów starożytnych – filologia 292

Powstawanie korpusów i encyklopedii 298

Literatura naukowa 301

Medycyna 301

Przedmioty z zakresu *quadrivium*: arytmetyka, geometria, muzyka
i astronomia 302

Rola tłumaczy – teksty teologiczne 306

Rozdział piętnasty

ŻYCIE RELIGIJNE (*Marie-Hélène Congourdeau*) 311

Prawosławie i odstępstwa od niego 311

Obrona prawosławia 311

Pokusy sekciarskie 312

Schizma arsenicka 312*Bogomilowie* 313

Żydzi i muzułmanie 316

Żydzi 316*Muzułmanie* 317

Humanizm i hezychazm 320

Podwójne oblicze odnowy 320

<i>Renesans humanistyczny</i>	321
<i>Renesans duchowy</i>	322
Kryzys hezychastyczny	325
<i>Etapy kryzysu</i>	325
<i>Stawki sporu</i>	328
<i>Strony sporu</i>	329
Sytuacja po zwycięstwie palamitów	331
<i>Kościół palamicki</i>	331
<i>Przemiany zachodzące w humanizmie bizantyńskim</i>	331
Kryzys świadomości bizantyńskiej	332
Nieszczęścia dotyczące Bizantyńczyków	333
<i>Katastrofy naturalne</i>	333
<i>Upadek cesarstwa</i>	333
Symptomy kryzysu	334
<i>Demoralizacja</i>	334
<i>Porzucenie wiary chrześcijańskiej</i>	335
<i>Koniec świata</i>	336
Reakcja Kościoła	337
<i>Represje</i>	337
<i>Kaznodziejstwo</i>	337
<i>Nowe paradygmaty</i>	338

Część czwarta

LOKALNE OŚRODKI WŁADZY

Rozdział szesnasty

DESPOTAT EPIRU I CESARSTWO TESALONIKI

<i>(Cécile Morrisson)</i>	343
Od Epiru do Cesarstwa Tesaloniki: wzlot i upadek dukasów (1205–1246)	345
Despotat Epiru (1230/1251–1318) między Bizancjum a Italią	346
Epir w rękach Bizantyńczyków, a potem Serbów (1330–1384)	350
Epir w rękach Italczyków i ponowne zjednoczenie despotatu (1384–1411)	350
Podbój turecki (1430–1479)	351
Status i administracja	352
Gospodarka i społeczeństwo	354

Rozdział siedemnasty

SERBIA: WŁADZA I ORGANIZACJA ŻYCIA SPOŁECZNEGO

<i>(L.J. Maksimovic)</i>	357
Władza	357
Rozkwit	357
Niezależność	360

Apogeum władzy królewskiej	364
Cesarstwo	368
Schyłek i wygaśnięcie	371
Organizacja społeczna	373
Rozdział osiemnasty	
BULGARIA (<i>Iwan Bożilov</i>)	379
Restauracja cesarstwa bułgarskiego	379
Iwan II Asen: car Bułgarów i Greków	383
Epoka wojen domowych	386
Schyłek	388
Rozdział dziewiętnasty	
CESARSTWO TRAPEZUNTU (<i>Sergei Karpov</i>)	393
Po upadku Konstantynopola	394
Rolnictwo	396
Handel	397
Administracja	399
Sąsiedzi Trapezuntu	400
Kościół	401
Stosunki z Kościołem łacińskim	401
Koniec cesarstwa Trapezuntu	402
Życie umysłowe	403
Rozdział dwudziesty	
TURECKA AZJA MNIEJSZA (<i>Elisabeth A. Zachariadou</i>)	407
Zajęcie Azji Mniejszej przez Turków	407
Osobliwości składu ludności i ich konsekwencje	411
Anatolia seldżucka	415
Intermedium mongolskie	418
Azja Mniejsza pod panowaniem emiratów	423
Anatolia Osmanów	432
Rozdział dwudziesty pierwszy	
POSIADŁOŚCI ŁACINNIKÓW W BIZANCJUM (<i>Michel Balard</i>)	439
Bizancjum i zachodnioeuropejskie miasta handlowe	439
1204–1206	439
Od 1261 roku do wojny pod Curzolą (1294–1299)	443
Od wojny pod Curzolą do 1355 roku	446
Ostatnie stulecie Bizancjum (1355–1453)	448

Zachodnie kolonie w cesarstwie bizantyńskim	452
Administracja zachodnich faktorii w Romanii grecko-łacińskiej	457
Wnioski	467
WNIOSKI	469
DYNASTIA PALEOLOGÓW	475
WSKAZÓWKI BIBLIOGRAFICZNE	477
GŁÓWNE POMOCE WARSZTATOWE	479
SŁOWNIK	539
CESARZE	545
PATRIARCHOWIE	547
INDEKS	549
SPIS MAP	566